

Význam humoru v kontextu úvah Louise Cazamiana¹

Miloš Ševčík —

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni
Milos.Sevcik@ff.cuni.cz; sevcik@kfi.zcu.cz

Abstrakt:

Studie interpretuje a rozvíjí teorii humoru Louise Cazamiana. Ukazuje obrysy této teorie vytvořené v návaznosti na Bergsonovu obecnou teorii komična a na Bergsonovy poznámky o humoru. V souvislosti s přiblížením Cazamianova pojetí mechanismu humoru jako transpozice přirozené reakce člověka na skutečnost do podoby vynalezené responze si studie pokládá otázku po významu humoru v životě. K tomu tématu se přibližuje prostřednictvím zachycení vývoje Cazamianových názorů na možnost stanovení „filosofie“ humoru, přičemž vyzdvihuje jeho postupně se vynořující přesvědčení o síle humoru osvobozovat člověka od naivního pohledu na skutečnost. Studie ukazuje, že Cazamianovo uvažování o filosofii humoru obsahuje i nedostatečně vyjádřenou tendenci pojmout humor jako nástroj kritiky strnulého přístupu člověka ke skutečnosti. Tuto tendenci se za pomoci poukazů na Bergsonovo zdůraznění kritické role smíchu a na Cazamianovy reflexe složitě působnosti sugestivní síly humoru pokouší studie vyzdvihnout a rozvinout.

Klíčová slova: humor, Louis Cazamian, Henri Bergson, komično, kritika

---

1. Úvod

V následující studii se pokusíme o interpretaci a rozvinutí teorie humoru, kterou předložil francouzský historik a teoretik literatury Louis François Cazamian (1877–1965). Nejprve přiblížíme návaznost této Cazamianovy teorie na Bergsonovo obecné pojetí komična i na specifické Bergsonovo vymezení komična humoru jako zvláštního typu jazykové transpozice. V této souvislosti si položíme otázku po významu humoru. Poukážeme na to, že Cazamian nepřijímá Bergsonovo pojetí morálního významu humoru, přestože souhlasí s Bergsonovým obecnějším vymezením společenské role komična

---

1 Text této studie vznikl s podporou grantového projektu GAČR „Cazamianova koncepce humoru“, GA18-15841S.

jako kritiky lidské nepružnosti či automatismu v reakci na to, co člověka obklopuje. Abychom vytěžili implikace tohoto Cazamianova přístupu k Bergsonovým úvahám, zabýváme se různými způsoby, kterými Cazamian přibližuje specifickou humoru.

Nejprve tematizujeme Cazamianovo rozlišení popsatelného obecného mechanismu humoru, kterým je transpozice přirozené intelektuální či emocionální reakce na responzi nepřirozenou, a nedefinovatelného vyznění každého individuálního využití tohoto mechanismu. Zaměřujeme se tedy na reflexe, ve kterých Cazamian odmítá přijmout myšlenku, že se složitým vyzněním každého využití mechanismu humoru můžeme spojovat jakékoli vymežitelné vyznění, směřování či význam humoru obecně. Následně však předkládáme Cazamianovu teorii filosofie či duše humoru, která je předpokladem jakéhokoli skutečně účinného využití metody humoru, tedy jeho mechanismu. Tato filosofie či duše humoru zahrnuje nejenom tendenci k osvobození se od každodenního naivního pojmání skutečnosti, ale i kritiku tohoto obvyklého způsobu vztahu ke skutečnosti.

Závěrem tuto kritickou roli humoru akcentujeme a spojujeme s představenými Cazamianovými úvahami o složitosti vyznění humoru v každém individuálním případě jeho aplikace. Z tohoto hlediska můžeme o humoru hovořit jako o satirickém výsměchu jakémukoli domněle jednoduchému a jednoznačnému způsobu reakce, přístupu či pohledu na skutečnost. Význam humoru tedy spočívá nejenom ve vyzdvižení složitosti, mnohoznačnosti skutečnosti, ale i v kritice neschopnosti či neochoty tuto mnohoznačnost trvale zohledňovat.

2. Cazamianovo východisko v Bergsonových úvahách

Obecným východiskem Cazamianovy teorie humoru je koncepce komična, kterou ve svém pojednání *Smích* (1900) nabídl Henri Bergson. Ve studii „Proč nemůžeme definovat humor“ Cazamian konstatuje, že teorie humoru závisí na „obecné teorii komična“,² a poukazuje na to, že takovou teorii předestřel Bergson svým názorem, že komično spočívá „v nahrazení živé svobody automatismem“.³ Přijetí Bergsonova pohledu komično tu ostatně dokládá i to, že Cazamian přistupuje na Bergsonovo dělení oblastí rozvoje komična. Těmito oblastmi jsou komika tvarů a pohybů, komika situací a slov a komika charakteru.⁴

2 Cazamian, L., Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour. *Revue germanique*, 1906, 2ème année, s. 612.

3 Tamtéž, s. 601.

4 Tamtéž, s. 611.

Na Bergsonovu obecnou teorii komična však Cazamian souhlasně odkazuje i v jiných textech. Na Bergsonovo určení principu komična jako rozporu „automatismu“ a svobody upozorňuje v esejí „Humor New Yorku“.⁵ V monografii *Anglický humor* pak například deklaruje, že Bergsonova teorie, která ukazuje, že komická je určitá „ztuhlost“ nebo alespoň naznačená mechanizace „pružnosti života“, má „úžasnou jasnost a průkaznou sílu“.⁶ A v esejí „Humor a láska“ se Cazamian souhlasně zmiňuje o „pronikavé“ Bergsonově analýze povahy smíchu, podle které má smích „hořkou“ a trestající povahu, protože přivádí lidi, kteří se příliš odlišují, zpět k „normám“ společnosti.⁷

Formulace Cazamianova pojetí humoru je však konkrétně inspirována krátkými poznámkami, které Bergson ve *Smíchu* věnoval samotnému problému humoru. Ve studii „Proč nemůžeme definovat humor“ upozorňuje Cazamian na Bergsonovu myšlenku, že jednou z obecných forem zmíněného nahrazení živé svobody automatismem je jazyková „transpozice“, tedy způsob vyjádření, v němž je určitá myšlenka podána v „tónině“ odlišné od tóniny přirozené.⁸ V návaznosti na Bergsonovu myšlenku, že humorista „podrobně a úzkostlivě popíše to, co je“,⁹ Cazamian také konstatuje, že to, co odlišuje humor od ostatních způsobů transpozice, je to, že je „zaměřený ke konkrétnímu, ke skutečnému“.¹⁰ „Vědeckost“ humoru, na kterou upozorňuje Bergson, také odlišuje humor od ironie jako jiného typu jazykové transpozice, s její spíš „řečnickou“ povahou.¹¹ Toto Bergsonovo určení povahy humoru jako „vědeckého“ typu komické jazykové transpozice Cazamian přijímá, protože se domnívá, že odpovídá pojetí humoru jako záměrně nepřirozené myšlenkové a emocionální reakce na skutečnost.

Můžeme poznamenat, že k tomuto určení povahy humoru jako „transponovaného představení našich myšlenek a citů“,¹² které je zaměřené „ke skutečnému, ke konkrétnímu“, tedy které je obdobné vědeckému rozboru skutečnosti, Cazamian nepřičítá jako definující charakteristiku morální působení humorné transpozice, o kterém naopak hovoří Bergson.¹³ Cazamian se domnívá, že morální působení se v humoru vyskytovat může, není však součástí určení povahy humoru z hlediska principiální „estetické analýzy“;¹⁴

5 Cazamian, L., *L'Humour de New-York* (1929). In: týž, *Essais en deux langues*. Paris, Didier 1939, s. 157.

6 Cazamian, L., *L'Humour anglais*. Paris, Didier 1942, s. 6.

7 Cazamian, L., *Humour et amour* (1932). In: týž, *Essais en deux langues*, c.d., s. 144.

8 Cazamian, L., *Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour*, c.d., s. 601.

9 Bergson, H., *Smích*. Přel. E. Majorová – L. Major. Praha, Naše vojsko 1994, s. 60.

10 Cazamian, L., *Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour*, c.d., s. 606.

11 Bergson, H., *Smích*, c.d., s. 60.

12 Cazamian, L., *Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour*, c.d., s. 606.

13 Bergson, H., *Smích*, c.d., s. 60–61.

14 Cazamian, L., *Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour*, c.d., s. 601.

kteřou je popisován obecný mechanismus humoru. Ve studii „Proč nemůžeme definovat humor“ Cazamian ukazuje, že existuje několik základních typů našich přirozených reakcí na skutečnost a že této typologii přirozených reakcí odpovídá i typologie humorných transpozic. Každému typu humoru odpovídá zadržetí přirozené reakce v oblasti jednoho z „obecných způsobů odezvy na skutečnost“, tedy v oblasti jednoho ze „soudů“.¹⁵

Cazamian hovoří o čtyřech takových soudech, a tedy čtyřech typech humoru. Kromě morálního typu humoru, k němuž se dospívá transpozicí přirozeného „morálního soudu“, Cazamian poukazuje na typ humoru, který je založený na transpozici přirozeného „soudu komiky“, dále na typ humoru, který je založený na transpozici přirozeného „emocionálního soudu“, a také na typ humoru, který odpovídá transpozici přirozeného či obvyklého „filosofického soudu“,¹⁶ jímž Cazamian rozumí obecnou lidskou schopnost pozvednout za pomoci rozumu konkrétní emocionální a morální závěry k všeobecné platnosti, k „obecné a absolutní hodnotě“.¹⁷ Dodáváme, že toto členění nechce tvrdit, že jednotlivé typy humoru jsou navzájem „zřetelně“ oddělené, ale naopak připouští jejich vzájemnou hlubokou provázanost.¹⁸

Porovnáme-li tedy oblast působnosti humoru v Cazamianově pojetí s vyzněním Bergsonovy charakterizace humoru, ukazuje se, že Cazamian předpokládá skutečně všeobecnou působnost humoru pokrývající všechny způsoby lidské emocionální či rozumové reakce na skutečnost, protože všechny konkrétní lidské emocionální či rozumové reakce spadající do těchto základních oblastí mohou být transponovány, mohou tedy být převedeny do podoby nepřirozené responze. Z tohoto hlediska je Bergsonovo určení principiálně morálního vyznění či významu humoru značně omezující. A ve vztahu k důrazu samotného Bergsona na „nespolečenskost“, nikoli „nemorálnost“ charakterových chyb, jimž se smějeme,¹⁹ se toto určení morálního dopadu humoru – a ironie zvláště – jeví vlastně jako nevysvětlené a do značné míry zarážející.

V souvislosti s Cazamianovou inspirací Bergsonovými úvahami o humoru však chceme poukázat i na kontext těchto Bergsonových úvah, protože se domníváme, že za pomoci tohoto kontextu můžeme dospět k takové formulaci vyznění Cazamianových úvah, kterou už sám Cazamian výslovně nenabízí. Na jedné straně můžeme poukázat na Bergsonovy poznámky, v nichž je obsažen předpoklad přítomnosti humoru v rozsáhlých i krátkých slovních vyjádřeních. Už jsme poznamenali, že Bergson uvažuje o humoru jako o ur-

15 Tamtéž, s. 610.

16 Tamtéž, s. 610–617.

17 Tamtéž, s. 615.

18 Tamtéž, s. 616.

19 Bergson, H., *Smích*, c.d., s. 65.

čítém postupu komické transpozice jazyka. Vzhledem k tomu, že se Bergson domnívá, že komická transpozice obecně je nejenom záležitostí obsáhlého způsobu jazykového ztvárnění v literatuře, ale nezřídka je „intenzivního“ působení této transpozice dosaženo i prostřednictvím krátkého slovního vyjádření, jímž je „celý systém transpozice“ naznačen,²⁰ můžeme obdobně pochopit i možnosti realizace humorné transpozice. Humorná transpozice je tedy sice v rozvinuté podobě realizována zejména v literatuře, působnost humoru však můžeme pozorovat i na krátkých, trefných a originálních vyjádřeních, kterými je postup transpozice dostatečně odhalen.

Na straně druhé chceme vyzdvihnout to, že Bergson uvažuje o komice jazykové transpozice jako o typu jazykového komična velice blízkého komice charakteru. Komika jazykové transpozice je schopná dosahovat „značné hloubky“, protože dovoluje prozrazovat „skrytou charakterovou vadu“.²¹ A vzhledem k tomu, že humoru – společně s ironií – přisuzuje Bergson pozici „nejvyšších“, velice „subtilních“ způsobů komické transpozice jazyka, můžeme se jednoznačně domnívat, že humorná transpozice souvisí s charakterovou komikou velice úzce. Jazyková transpozice v humoru se z tohoto hlediska jeví jako „satirické“²² předvedení lidské neschopnosti adekvátně reagovat na morálně závadnou situaci, jako výsměch lidské morální necitlivosti, kterým je morální závadnost celé situace o to silněji přiblížena, a to pomocí jejího podrobného, až „vědeckého“²³ popisu.

Domníváme se, že výše uvedené tendence Bergsonových úvah, které směřují k uchopení humoru v oblasti komiky charakteru a k charakterizaci humoru jakožto jazykové transpozice, která je realizována jak v rozsáhlých literárních útvarech, tak i v krátkých slovních vyjádřeních, ovlivňují i Cazamianovy reflexe humoru. Přestože Cazamian uvažuje o humoru zejména v souvislosti s literárními díly, zahrnuje perspektiva jeho úvah i způsob existence humoru jako výsměchu, kterým je automatismus charakteru některých lidí kriticky zasahován i prostřednictvím mluveného vyjadřování.²⁴ Hluboké vyznění humoru sahající až do oblasti nejvyššeoobecnější intelektuální a citové reakce člověka na povahu skutečnosti je předpokladem Cazamianových opakovaných reflexí možnosti popsat specifickou „filosofii“ humoru jako obecného způsobu přístupu člověka ke skutečnosti, jenž by mechanismu humoru odpovídal.

20 Tamtéž, s. 60.

21 Tamtéž, s. 61.

22 Tamtéž, s. 60.

23 Tamtéž, s. 61.

24 Cazamian, L., *L'Humour anglais*, c.d., s. 5.

Zmíněnou návaznost Cazamianových úvah o humoru na motivy Bergsonova myšlení je zapotřebí pojmut i v poněkud širším smyslu.²⁵ V pojednání „Proč nemůžeme definovat humor“ Cazamian konstatuje, že estetická analýza se zabývá obecným „mechanismem“ humoru,²⁶ tedy jeho samotnou „formou“,²⁷ kterou je transpozice přirozené citové a myšlenkové reakce na skutečnost na reakci nepřirozenou. Jedině ta je obecná,²⁸ jediné ji tedy můžeme definovat.²⁹ Psychologický rozbor se naopak zabývá vždy složitou a individuální, a tedy nedefinovatelnou „látkou“ humoru.³⁰ Konkrétní humorná transpozice sice vzniká jako uplatnění obecného mechanismu, toto uplatnění je však nedefinovatelné, protože je vždy tvůrčí a zároveň vždy individuální. Chceme poukázat na to, že v obou těchto ohledech, tedy v důrazu na nezbytnost tvůrčího postupu v uplatnění obecného mechanismu humoru i v důrazu na individuální charakter původu i vyznění humoru, jsou Cazamianovy reflexe blízké úvahám Bergsonovým, konkrétně Bergsonovým úvahám o vzniku a dopadu uměleckého díla.

Cazamian zdůrazňuje, že humorista je vždy do určité míry vynálezce, „vynálezce komiky nebo satiry nebo patetična nebo filosofie nebo všeho toho zároveň“.³¹ Cazamian upozorňuje, že mechanismus humoru vždy rozpohybuje teprve až určitý „impulz“,³² tedy „originalita, tvůrčí síla“.³³ Analýza může tuto „tvůrčivou originalitu“³⁴ konstatovat, nemůže ji však vysvětlit. Teorie tedy nevyhnutelně nechává uniknout tvůrčivou energii, tedy „komickou invenci“³⁵ která vždy „doprovází“ a především „umožňuje humoristický postup“.³⁶ Je zapotřebí poukázat na blízkost těchto Cazamianových formulací Bergsonovu pojetí samotné povahy umělecké tvorby. Ve svém pojednání „Intelektuální úsilí“³⁷ ukazuje Bergson uměleckou tvorbu jako proces obdobný procesu vzniku vynálezu, tedy jako proces s předem „nepředvidatelnými“ výsledky,

25 Na některé aspekty této návaznosti Cazamiana na Bergsona v širším smyslu, zejména na Cazamianovo zdůraznění významu tvořivého přístupu k uplatnění mechanismu humoru a nepředvídatelné povahy výsledku působení tohoto mechanismu, upozorňuje: Ševčík, M., Bergsonismus Cazamianova pojetí humoru. *Estetika*, 44, 2007, č. 1–4, s. 57–84.

26 Cazamian, L., Pourquoi nous ne pouvons définir humour, c.d., s. 609.

27 Tamtéž, s. 613.

28 Tamtéž, s. 608–609.

29 Tamtéž, s. 613.

30 Tamtéž, s. 608–609; s. 613.

31 Tamtéž, s. 633.

32 Tamtéž.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

36 Tamtéž.

37 Bergson, H., *Intelektuální úsilí* (1902). In: týž, *Duchovní energie*. Přel. T. Chudý. Praha, Vyšehrad 2002, s. 232–235.

jako „tvořivý“ proces, ve kterém se postupuje od určité umělcovy „teze“ nebo „pocitu“ ke zřetelnému uspořádání konkrétních součástí uměleckého díla.

Zmíněné Cazamianovy názory ze studie „Proč nemůžeme definovat humor“, jež zdůrazňují nezbytnost tvořivosti a originality humoristy, odpovídají také řadě poznámek, které jsou obsaženy v knize *Anglický humor*. Také tady Cazamian poukazuje na nezbytnost tvořivosti – jedině tato tvořivost může uvádět do pohybu samu techniku humoru. Jedině „tvořivý talent“ a „originalita“³⁸ humoristy, o kterém bychom ostatně měli hovořit jako o „umělci“,³⁹ dokáže nacházet neustále nové aspekty skutečnosti, kterých se může technika, tedy humorná transpozice, chopit. Cazamian tedy sice obecně upozorňuje na to, že humorista není ve vztahu ke skutečnosti spontánní, nereaguje na ni přirozeným způsobem, přesto však samotná tvorba humoru určitou spontaneitou, určitou „živost ducha“⁴⁰ nezbytně předpokládá.

Cazamian však v této souvislosti poukazuje také na to, že předpokladem, výsledkem i samotným obsahem této nedefinovatelné tvořivé originality humoru je lidská individualita. Konkrétní realizace humorné transpozice vychází z individuální osobnosti humoristy, tato osobnost, její pohled na skutečnost, se vkládá do této realizace – a tato realizace způsobuje individuální „rezonanci“ humoru u posluchačů či čtenářů. Humor je lidským výtvořem působícím na ostatní lidi, je to „aktivita ducha tváří v tvář jiným duchům“,⁴¹ je to „výraz originální osobnosti, která se rozvíjí a rozpíná v kontaktu s jinými osobnostmi“.⁴²

Cazamian konstatuje,⁴³ že toto rozpínání osobnosti v humoru se děje v souladu s „vnitřní logikou“, „logikou života“, která „není logikou rozumu a vědy“. Je to logika „osobní pravdy“ a „pravdy života“, nikoli „pravdy všeobecné a rozumové“. Tato logika také neumožňuje stanovení přísných kauzálních vztahů mezi příčinou a následkem. Výsledek působení každého využití mechanismu humoru, a tedy určitá specifická rezonance využití tohoto mechanismu u individuálního posluchače, je „nepředvídatelná“, nedá se popsat jako výsledek všeobecně platného „zákona“. Sama tato rezonance je „bohatou a zajímavou součástí humoru“, a dokonce odlišuje určitého humoristu od jiných, protože dává jeho humoru „zvláštní zabarvení“. Také tyto Cazamianovy formulace jsou odezvou Bergsonových úvah věnovaných povaze působení uměleckého díla. Bergson ve svém „Eseji o bezprostředních datech vědomí“ (1889) a také ve *Smíchu* zdůrazňuje „individualitu“ skutečností sugerovaných

38 Cazamian, L., *L'Humour anglais*, c.d., s. 26.

39 Tamtéž, s. 38.

40 Tamtéž, s. 26.

41 Cazamian, L., *Pourquoi nous ne pouvons définir humour*, c.d., s. 629.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

umělcem pomocí jeho díla a také „individualitu“ působení uměleckého díla na vědomí diváka.

V této souvislosti můžeme poznamenat, že zatímco v „Eseji o bezprostředních datech vědomí“ vyzdvihuje Bergson schopnost umění sugerovat kombinace psychických elementů, tedy myšlenek, citů či počitků v jejich vzájemném pronikání a sounáležitosti v individuálním vědomí,⁴⁴ ve *Smíchu* upozorňuje na to, že umění sugeruje nejenom individuální city a individuální zákonitosti jejich proměn, ale i individuální, neopakovatelné rysy věcí.⁴⁵ Umělecká tvorba je z Bergsonova hlediska obecně zaměřena na zdůraznění individuality, vnitřní i vnější, kterou si obvykle neuvědomujeme. V životě se obvykle soustřeďujeme jedinečně na to, co je ve věcech a citech obecné, protože takové obecné porozumění je z hlediska praktického zacházení a potřebné dohody s těmi, se kterými spolupracujeme, plně postačující. Umělec svou tvorbou naopak na tuto přehlíženou individualitu upozorňuje, sugeruje neopakovatelnost věcí i citů vyplývající ze složitosti souvislostí, do kterých ve skutečnosti náležejí.⁴⁶

Na rozdíl od Cazamiana však Bergson nepředpokládá, že by to, co je uměním sugerováno, procházelo ve vědomí diváka, posluchače či čtenáře proměnou, kterou by způsobovala individualita samotného vnímatele. Bergson se domnívá, že sugese individuálních skutečností má vnímatele vést k proměně postoje a ke schopnosti vnímat individualitu věcí a citů, obdobně jako je tuto individualitu uvnitř sebe sama i ve vnějších věcech schopen vnímat umělec.⁴⁷ Přes nepochybnou blízkost Bergsonovým úvahám o uměleckém soustředění na sugesci individuality a její působnost tedy Cazamian ve svém důrazu na individuální založení i rezonanci humoru v jistém smyslu výsledky těchto Bergsonových úvah překračuje a dotváří. Originální pohled humoristy je vždy předmětem originálního pohledu posluchače či čtenáře, dá se říci, že výsledek humoristova tvořivého přístupu se dále proměňuje v čtenářově či posluchačově osvojení daného případu humoru.

Čemu však tato individualita originálního pohledu na skutečnost, který vychází z osobnosti humoristy a který vstupuje do kontaktu s individualitou čtenáře či posluchače, v mechanismu humoru konkrétně odpovídá? Co dovoluje humoru vyjadřovat tuto originalitu pohledu, kterou humorista nechává rezonovat a kterou si čtenář či posluchač v této rezonanci originálním způsobem osvojuje? Co v mechanismu humoru umožňuje vyvolat rezonanci

44 Bergson, H., *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*. Přel. B. Jakovenko. Praha, Filosofie 1994, s. 20–21.

45 Bergson, H., *Smích*, c.d., s. 71.

46 Tamtéž, s. 69–70.

47 Tamtéž, s. 73–74.

individuálního využití, individuálního naplnění mechanismu humoru ve vědomí diváka či posluchače?

Cazamian ve vztahu k individuálnímu původu a rezonanci humoru odkazuje ke složitosti působení mechanismu humoru, která vyplývá z nezbytné konfrontace mezi přirozenou reakcí na skutečnost a reakcí vytvořenou. Cazamian v této souvislosti navazuje na vyjádření ze *Smíchu*, v němž Bergson konstatuje, že „komická invence“ v případě komické transpozice vždy směřuje k transponovanému způsobu vyjádření, tedy nikoli k vyjádření přirozenému, protože přirozená tónina vyjádření je vždy dána společně s nepřirozenou, a to okamžitě, na základě „instinktu“.⁴⁸ Cazamian zdůrazňuje, že v mechanismu humoru je „potlačená“ přirozená reakce „sugerována“⁴⁹ samotným svým „zadržením“ transponovanou reakcí. Tato potlačená a zároveň sugerovaná přirozená reakce, která však vlivem reakce transponované přichází o svou původní samozřejmou platnost,⁵⁰ zároveň sama potlačuje i vyzdvihuje hlubší „individuálnější“ reakci odpovídající svou povahou nabízené transponované reakci. Potlačená reakce, kterou jsme původně považovali za přirozenou, tedy nepopírá záměrnou reakci, kterou humorista naopak původně prezentoval jako nepřirozenou, „umělou“.⁵¹ Reakce obou typů se ve skutečnosti navzájem „mísí“ ve „vlnách“⁵² naší citlivosti či našeho názoru. Celé toto prolínání obou typů reakce, se kterým je spojeno velice „složitě kouzlo“ humoru, ústí do „bohatého“ a nezřídka nejednoznačného či dokonce vnitřně „protikladného“⁵³ působení humoru na posluchače či čtenáře. Toto složitě působení humoru, které však nezbytně vyplývá ze samotného jeho mechanismu, nazývá Cazamian „druhou mocninou“ humoru.

Složitě působení humoru umožňuje odhalení originálního pohledu humoristy na skutečnost. Působení humoru jeho druhou mocninou odhaluje „samu originalitu“ pohledu, názoru či pocitu humoristy. Tato originalita, kterou si můžeme „uvědomit“, „vyzařuje z humoru jako jeho esenciální vůně“.⁵⁴ Tato vůně jako zvláštní nuance konkrétního případu využití mechanismu humoru umožňuje proniknout „až do hloubky vědomí“. Díky druhé mocnině humoru se „jakoby prstem“ dotýkáme „organického, nikoli logického vztahu“ mezi „vnější metodou humoru“ a „nejtajnějšími, nejneredukovatelnějšími elementy určité osobnosti“, tedy „rysy ustavujícími individuuum“.⁵⁵ Díky to-

48 Tamtéž, s. 59. Cazamian, L., *Pourquoi nous ne pouvons définir humour*, c.d., s. 601.

49 Tamtéž, s. 617.

50 Tamtéž, s. 613–614.

51 Tamtéž, s. 614.

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

54 Tamtéž, s. 618.

55 Tamtéž.

muto „individuálnímu spojení“ mezi druhou mocninou humoru a osobností humoristy se může odhalit originalita, tedy „skryté bohatství“ zvláštního pohledu tohoto humoristy na skutečnost. S druhou mocninou humoru je spojena schopnost „vyjadřovat“⁵⁶ „individuální“, v jistém ohledu snad až „příliš intimní a příliš odvážné“, a z toho důvodu obvykle nevyjadřované pocity, ale také „intimní a originální závěry“,⁵⁷ „osobní tvrzení“ či individuální „názory“⁵⁸ na celkovou povahu skutečnosti.

3. Myšlenkový a emocionální relativismus v mechanismu humoru

V eseji „Proč nemůžeme definovat humor“ Cazamian také konstatuje, že humoristický postoj představuje „částečné zdvojení osobnosti“. Záměrná transpozice našich citů a myšlenek ve skutečnosti předpokládá trhlinu v přirozeném spojení mezi tím, co vnímáme, a tím, co na základě tohoto vnímání vyjadřujeme. Vztahy mezi vnímaným a vyjadřovaným však i přes tuto trhlinu přetrvávají a humorista zároveň zakouší to, co všichni ostatní, i to, co svou nepřirozenou reakcí vytváří. V humoristovi se tedy realizuje koexistence vynalezené a předstírané přirozenosti a přirozenosti obvyklé. Humoristický postoj tak „do určité míry zavádí do vnitřního života dualitu“. Z tohoto důvodu se také může „špatně sladit“ s „bezvýhradními tvrzeními“, jimiž postupuje „primitivní myšlení“.⁵⁹ Humoristický postoj „popírá nezbytný a univerzální dogmatismus domněnek, tendencí, pocitů a spontánních úsudků“.⁶⁰ Ničí „vrozenou a bezprostřední sebedůvěru“, kterou naše já potřebuje k dosažení úspěchů „v každém svém podniku“.⁶¹ Je „protikladný naivitě entuziasmů, naprosté jistotě dogmatických přesvědčení, impulzivitě dogmatických rozhodnutí a všem formám naprostého pohlčení já jedinou myšlenkou“.⁶²

Humoristický postoj tedy „zkrátka v duševním životě předpokládá element skepticismu či spíš ‚relativismu‘“.⁶³ Z těchto důvodů také humoristé směřují k tomu, že uznávají a přivádějí ostatní k uznání „spletitosti věcí, odlišné stránky pravdy, nemožnosti dogmatického a definitivního úsudku“.⁶⁴ S humorem se z toho důvodu spojuje „skepticismus“, tedy odmítnutí přehna-

---

56 Tamtéž.

57 Tamtéž, s. 616.

58 Tamtéž.

59 Tamtéž, s. 620.

60 Tamtéž.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž.

63 Tamtéž.

64 Tamtéž.

ných „nadějí“ na dosažení „úplného poznání“, a naopak přijetí skutečnosti poznání „relativního a skromného“.⁶⁵

Cazamian však přijatelnost takového způsobu charakterizace „filosofie“ humoru odmítá. Relativismus je podle něj nejčastějším „logickým výsledkem“ humoru v oblasti myšlení, obdobně jako je pesimismus nejobvyklejším výsledkem humoru v oblasti citové.⁶⁶ To však neznamená, že by to byly výsledky nezbytné, protože zákonitosti psychologických souvislostí nemají stejnou „tvrdość a spolehlivost“ jako zákony matematické. Tyto psychologické souvislosti „neurčují“ svůj výsledek „nezbytným způsobem“ a „umožňují řadu výjimek“.⁶⁷ Cazamian se domnívá, že jakákoli teorie směřující k určení „podstaty“ humoru pomocí přiblížení stálých rysů toho, co je látkou humoru, to znamená jeho „filosofie“, je předurčená k nezdaru. Když takovéto teorie poukazují na to, že podstatou humoru je „relativistické, a tedy rozčarované pojetí života“, dokážou sice přiblížit část pravdy, jejich vymezení humoru je však přesto vlastně vždy „nedostatečné“.

Cazamian opakovaně konstatuje, že tuto domnělou filosofii humoru, kterou je „relativismus“ a „pesimismus“, uchopuje na základě rozpoznání „konstantních elementů“ humoru psychologický rozbor zabývající se látkou humoru.⁶⁸ Tyto rozpoznané „konstantní elementy“ humoru jsou však ve skutečnosti vždy ty elementy „nejpovrchnější“.⁶⁹ U různých originálních osobností, tedy u jednotlivých humoristů, získávají tyto elementy nečekané a „nekonečně různorodé podoby a hodnoty“. Z tohoto hlediska se dá dokonce říci, že tyto elementy jsou „obecné a neurčité“,⁷⁰ nebo také to, že se dají vymežit pouze na základě „všeobecné podobnosti“⁷¹ různých intelektuálních a emocionálních vyznění aplikace mechanismu humoru. Hodnota „těchto zjištění“ je tedy vždy pouze „přibližná“, tato zjištění nemají „sílu zákona“. Ukazuje se tedy, domnívá se Cazamian, že mechanismus humoru nemůžeme spojit s žádným skutečným, obsahově uchopitelným všeobecným názhledem na skutečnost a jeho emocionálním přetlumočením, tedy s žádnou specifickou „filosofií“ humoru.

Otázka významu humoru není v pojednání „Proč nemůžeme definovat humor“ položena explicitně, lépe řečeno explicitnímu položení této otázky zabraňuje Cazamianovo vracející se zdůraznění nedefinovatelnosti humoru. Vzhledem k tomu, že ve vztahu k humoristickému postoji nemůžeme vyme-

65 Tamtéž.

66 Tamtéž.

67 Tamtéž, s. 621.

68 Tamtéž, s. 623.

69 Tamtéž, s. 621.

70 Tamtéž, s. 623.

71 Tamtéž, s. 621.

zit žádnou absolutně platnou a dostatečně detailně zachytitelnou „filosofii“ humoru, nemůžeme samozřejmě ani položit otázku týkající se toho, co tato „filosofie“ jakožto určitý všeobecný způsob myšlení a cítění v lidském životě znamená či čemu z lidských potřeb či tendencí odpovídá. Přesto se však možnost explicitního položení otázky významu humoru v životě v souvislosti s Cazamianovými úvahami o humoru nabízí. A to zejména zvážíme-li zasazení těchto úvah do kontextu Bergsonovy obecné teorie komična a také do kontextu Bergsonova pojetí umělecké tvorby. Bergson sice předpokládá, že komično na jedné straně – zejména prostřednictvím charakterové komedie – úzce souvisí s uměním, kterým je neustále zdůrazňována jedinečnost citů i věcí, na straně druhé však také poukazuje na to, že komično plní zvláštní funkci v životě člověka a zejména společnosti.

Ve skutečnosti Bergson otázku významu komična od počátku zdůrazňuje a směřuje ke zdůraznění kritické a nápravné role komična ve společnosti. Všechny výtvořky komické představivosti odhalují, kritizují a chtějí napravit nespolečenskost člověka, která se projevuje v lidském vzezření, v lidských pohybech, slovních obratech a zejména v lidském jednání a myšlení, případně nespolečenskost člověka, která se nakonec projevuje v ustrnulých společenských aktech či obřadech nebo ve zvláštních společenských zvyklostech. Přiznává-li Cazamian opakovaně závislost vlastních úvah o humoru na Bergsonově obecné teorii komična a je-li zároveň jeho pojetí humoru velice blízké změření Bergsonových úvah o přínosu umělecké tvorby, nemůže se beze zbytku či natrvalo vyhnout otázkám po významu humoru. Domníváme se ostatně, že pozdější Cazamianovy reflexe „filosofie“ či „duše“ humoru odpovídají takovému směřování k zachycení zvláštního významu humoru.

4. „Filosofie“ humoru

V těchto pozdějších úvahách směřuje Cazamian především k přesnějšímu vymezení povahy humoru. Můžeme si například povšimnout toho, že na rozdíl od vyjádření ze studie „Proč nemůžeme definovat humor“ ve studii „Humor a láska“ už není protiklad mezi humorem a spontaneitou brán jako nejobvyklejší varianta jejich vzájemného vztahu, ale jako jeho naprosto samozřejmá podoba. Mechanismus humoru jakožto nahrazení reakce přirozené reakcí nepřirozenou vylučuje jakoukoli spontaneitu či upřímné nadšení.⁷²

Zejména však chceme poukázat na to, že na rozdíl od Cazamianova původního zdůrazňování rozdílu mezi látkou a formou humoru jakožto rozdílu mezi obecnou, sdílenou a snadno definovatelnou procedurou humoru a individuálním vyzněním humoru vznikajícím na podkladě tvořivého přístupu in-

---

72 Cazamian, L., *Humour et amour*, c.d., s. 143.

dividuálního humoristy je v pozdějších Cazamianových úvahách v *Anglickém humoru* zdůrazněn rozdíl mezi „formou“ humoru, tedy humornou transpozicí, a „duší“ samotného humoru, kterou také nazývá „duchem“ či „filosofií“ humoru.

Ve srovnání s reflexemi ze studie „Proč nemůžeme definovat humor“ se v *Anglickém humoru* do určité míry proměňuje ohnisko Cazamianova pohledu na humornou transpozici. Cazamian se tu už dominantně nesoustřeďuje na zdůraznění nedefinovatelnosti předpokladů a především výsledků humorné transpozice, ale upozorňuje zejména na to, že tato transpozice znamená záměrný převrat normálního vztahu mezi jednotlivými skutečnostmi do podoby vztahu „přehnaného, neexistujícího či absurdního“.⁷³ Humorná transpozice se tedy pohybuje mezi normálním viděním skutečnosti a viděním abnormálním, mezi obvyklým názorem na skutečnost a názorem absurdním. Transpozice znamená porušení konvencí myšlení a výrazu, předvedení naprosto nezvyklého způsobu myšlení a zároveň skrývání přirozené reakce, kterou je smích, na dosaženou absurditu.⁷⁴

Humorista říká podivné věci, svůj smích však potlačuje. Toto potlačení či skrývání smíchu však zůstává posluchači či čtenáři humoru zřejmé. Díky tomuto zjevnému paradoxu humoristovy reakce na absurditu zůstává v extravaganci humoristy, v abnormalitě prezentovaného způsobu jeho myšlení a pohledu na skutečnost zachován „kontakt“ či přesněji řečeno „konflikt“ s obvyklým názorem na věci. Vyvolání takového konfliktu představuje „tajnou intenci“ skrytou za „extravaganci“ humoristy.⁷⁵ A právě toto pozadí extravagance, tuto tajnou intenci má posluchači či čtenář humoru odhalit.

Dá se však také říci, že tato skrytá intence je samotným předpokladem směřování k uplatnění metody humoru, tedy humorné transpozice. Metoda humoru, kterou je transpozice pohledu na skutečnost do nepřirozené polohy, „předpokládá mentální ohebnost“, určitý stupeň „pružnosti a jemnosti“.⁷⁶ Tato duševní pružnost je očekávána jak u samotných humoristů, tak u jejich čtenářů či posluchačů.⁷⁷ Schopnost vnímat „několik aspektů skutečnosti najednou“ předpokládá jistou duševní „tendenci“. Ta představuje určitý „způsob bytí ducha“, a to způsob, který je člověkem „žítý“ a také „myšlený“. Cazamian poznamenává, že když použijeme k pojmenování tohoto způsobu bytí ducha abstraktní a obecný termín, můžeme říci, že je to „relativismus“. V relativismu, který představuje zvláštní druh „intelektuálního temperamentu“, nachází humorista „hluboké a aktivní ohnisko“ vlastní tvorby. Toto ohnisko

73 Cazamian, L., *L'Humour anglais*, c.d., s. 6.

74 Tamtéž, s. 8.

75 Tamtéž, s. 7.

76 Tamtéž, s. 23.

77 Tamtéž.

chce Cazamian ukázat natolik konkrétním způsobem, nakolik mu to povaha tohoto ohniska umožní. Pozoruhodně poznamenává, že přes odlišnost a nestejnost „odrud“ humoru je v nich přítomná určitá „podstata“.

Touto podstatou je „pružnost ducha, vnitřní svoboda tváří v tvář tisícům soudů, v nichž se do nebezpečí vydává naše nezávislost“. Touto podstatou je schopnost odmítnout jakoukoli tendenci směřující k zúžení pohledu a domnělou nezbytnost zastavit se u dosaženého názoru, je to schopnost „vidět každý předmět v horizontu, který ho přesahuje“, tedy vidět každý předmět „ve vztahu k předmětům, které se mu podobají, a přece se od něho liší“.⁷⁸ Podstata humoru spočívá ve „stálém smyslu pro nekonečnou mnohost jsoucen a nepočitatelných hledisek“ na tato jsoucná. Relativismus, ze kterého může tvorba i porozumění humoru trvale čerpat, spočívá v názoru, že všechna tato hlediska, která se ve vztahu k různým jsoucnům znovu a znovu „protínají“, jsou „z určité stránky oprávněná“. Z perspektivy tohoto relativismu tedy není hodnota žádného předmětu „absolutní“, ale představuje „proměnlivou kvalitu“, a to v závislosti na „věčném vývoji vztahů a okolností“.⁷⁹

Cazamian upozorňuje na rozdíl mezi detailním, citlivým pohledem humoristy na skutečnost a obvyklým, naivním pohledem, kterým jsou všechny věci určeny, rozříděny, a tedy zjednodušeny. Všechno, co se „ukazuje a potvrzuje“ ve „zjednodušených rysech“, které „nezbytný dogmatismus našeho praktického života zaznamenává, definuje a klasifikuje“, nabývá v pohledu humoristy rysů „zvláštní prostoduchosti“.⁸⁰ V pohledu humoristy je všechno zapojeno do „sítě měnících se vztahů“, všechno se tu ukazuje z „tisíce dalších stránek“. Filosofický princip humoru tedy spočívá ve „smyslu pro všeobecnou složitost“.

„Záměna úrovně pohledu“, tedy záměna zjednodušujícího pohledu na věci za pohled poučený o složitosti věcí, a také „intelektuální aktivita“ spočívající v neustálém sledování proměnlivých vztahů věcí navzájem, to je samotný pramen, ze kterého se humoristova tvorba trvale „napájí“.⁸¹ Cazamian z těchto důvodů hovoří o humoristovi jako o „svobodném umělci“.⁸² Humorista má výhodu „zvláštního citu“, jenž mu „umožňuje odhalovat nové, zajímavé aspekty věcí“. Má tedy také „zásobu poznatků“, „bohatou znalost lidí a života“, kterou může využívat a učinit ji „jádreem“ vlastního „díla“.⁸³

Obdobným směrem poukazují i Cazamianovy poznámky z knihy *Vývoj anglického humoru*. Také tady Cazamian srovnává humoristu s umělcem a zdů-

78 Tamtéž.

79 Tamtéž, s. 24.

80 Tamtéž.

81 Tamtéž.

82 Tamtéž.

83 Tamtéž, s. 26.

ražňuje, že humorista odhaluje doposud nepovšimnuté stránky skutečnosti. Dá se však říci, že svou představu o humoristovi jako odhalovateli skutečnosti zde Cazamian poněkud konkretizuje a na rozdíl od vyjádření z *Anglického humoru* poukazuje na to, že toto odhalování povahy skutečnosti vyplývá ze samotné povahy humorné transpozice. Cazamian tu konstatuje, že lest humorné „inverze“ je spojena s pocitem, v němž hledáme „podnět neočekávaného“. Humorista „si podává ruku s umělcem“, který divákovi nabízí potěšení z pohledu na „oživený svět“.⁸⁴ Stejně jako umělec se i humorista zastavuje u „skutečnosti, jaká sama je“, a na základě své metody, se kterou je spojen „konkrétní realismus“, sklízí výhody své „udivující potutelnosti“. Detailnost a s ní spojená „překvapivost“ humoristova přístupu „omlazuje všední jevy skutečnosti“.⁸⁵ Zároveň však Cazamian připomíná, že „objektivita“ a detailnost humoristova obrazu nechává živě vyšlehnout jeho „subjektivní duši“. Dodáváme, že tyto poznámky o objektivním a zároveň subjektivním realismu humoru jsou nepochybně velice blízké výše zmíněným Bergsonovým úvahám o umělecké sugesci individuality věcí a citů.

Humor je tedy sice určitou „metodou“, především je však určitým „duchem“.⁸⁶ Metoda humoru ve skutečnosti specifický duch humoru už předpokládá. Dává mu „uchopitelné tělo“, sama z něho však vyplývá a sama o sobě by neměla význam, neměla by „žádnou cenu“.⁸⁷ Humorista sice může zůstat u zdůraznění samotné humorné transpozice, ona sama však vždy odkazuje k „pozadí“, ze kterého vychází. Jako výhodnější se tedy obvykle jeví zdůraznění filosofie humoru. Toto pozadí, spočívající v záměně úrovní pohledu na skutečnost, je už od počátku příbuzné s „převratem hodnot“.⁸⁸ A takový převrat rozhodně nemá daleko k vůli k absurditě, tedy k jakési „intelektuální anarchii“. Takový je „filosofický postoj“ humoru, jeho „duch“.⁸⁹ Cazamian hovoří o čistém humoru jako o „nezištné a v jistém smyslu odtažitě rozcvičce inteligence“, jako o „oddechu a osvobození“.⁹⁰

Humor představuje „dočasné a vymyšlené přerušení“ platnosti „blahodárných, ale těžkopádných pravidel souzení a myšlení“.⁹¹ U některých humoristů to vede ke tvorbě „paradoxních univerz“, v nichž vztahy věcí „podléhají zjevně ilogickým pravidlům“. V takových případech můžeme hovořit o „svě-

84 Cazamian, L., *Development of English Humor. Parts I and II (1939–1951)*. Durham, Duke University Press 1952, s. 6.

85 Tamtéž.

86 Cazamian, L., *L'Humour anglais*, c.d., s. 10.

87 Tamtéž.

88 Tamtéž, s. 24.

89 Tamtéž, s. 10.

90 Tamtéž.

91 Tamtéž.

tech naruby“ v oblasti humoru.⁹² Jiní humoristé se naopak věnují způsobu „básnického a fantazijního“ rozestření univerza. Všechno je u nich „svobodnou a usměvavou hrou“, v některých případech s vyzněním převážně sarkastickým,⁹³ v jiných spíš s vyzněním jemnějším, ve kterém převládá síla imaginace.⁹⁴

Cazamian ukazuje, že toto směřování k fantazii odpovídá „aspiracím duše“, snahám duše o osvobození se od „rozkazovačného řádu skutečnosti“, kterým je „zraněna“.⁹⁵ Extravagance fantazie nepochybně tezi, že humor je svázaný s „určitou duší“, naopak tuto tezi „potvrzuje“, „dokládá“ ji.⁹⁶ Celkově je „odplata“, se kterou se svoboda obrací k „tyranii každodenních fakt“, jimž se „věnuje“ užitečná pozornost a jimž „se podrobuje“, nejvýznamnějším výsledkem působení humoru.⁹⁷ Extravagance humoru odpovídá „potřebě bizarnosti, spontánnosti a nepravděpodobnosti“,⁹⁸ představuje chvíli „oddechu“⁹⁹ v prostředí strízlivého odhadu užitečných možností. Realismus, kterým je metoda humoru od počátku „zatížena“, se v intelektuální anarchii nebo ve fantazii „osvobozuje, odlehčuje se“, bere na sebe podobu myšlenkové „svrchovanosti“.¹⁰⁰

Tato svrchovanost humoristy, se kterou jsou spojovány obrazy, odpovídá také emocionálnímu odstupu, jimž se humoristický postoj vyznačuje.¹⁰¹ I tyto Cazamianovy reflexe z *Anglického humoru* jsou velice blízké poznámkám z *Vývoje anglického humoru*. Cazamian tu říká, že z překvapivosti humoru vyzářuje „sugesce převráceného univerza“.¹⁰² Po této „převrácenosti“ lidstvo, „pronásledované a soužené železným pravidlem věcí“, vždy „dychtilo“. Tato převrácenost znamená „rozkošné osvobození v extravaganci“.¹⁰³ Z toho důvodu je také „hlubokým přáním“ a „utišující hodnotou“,¹⁰⁴ kterou se nechává vést umělecká tvorba i samo myšlení. I ve „skromné metodě převrácené prezentace“, v metodě humoru, je tedy zahrnuta „nejhlubší poezie a filosofie“.¹⁰⁵

92 Tamtéž, s. 25.

93 Tamtéž, s. 27–36.

94 Tamtéž, s. 36–42.

95 Tamtéž, s. 25.

96 Tamtéž, s. 10.

97 Tamtéž, s. 25.

98 Tamtéž.

99 Tamtéž, s. 10.

100 Tamtéž, s. 25.

101 Tamtéž, s. 25–26.

102 Cazamian, L., *Development of English Humor*, c.d., s. 6.

103 Tamtéž.

104 Tamtéž.

105 Tamtéž.

Také v *Anglickém humoru* poukazuje Cazamian na individuální charakter humoru. Duše humoru, tedy jeho princip či filosofie, je analýzou nezachytitelná. Formule, ke kterým je analýza schopna dospět, jsou vždy „příliš jednostranné nebo příliš abstraktní“.106 Jedině „intuice“ dokáže odhalit její přítomnost v jednotlivých případech humoru.107 Ke čtenáři či divákovi se tato duše humoru přenáší sympatetickou komunikací a sama představuje „skrytý magnetismus“, kterým je odhalena „vnitřní“ skutečnost „úsměvu“ humoristy. Duše humoru je zároveň neoddělitelná od tvořivého postupu každého humoristy, od jeho vynalézavosti, s níž je metoda či procedura humoru využita.

Procedura humoru je určitá technika, nicméně působivé využití této techniky umožňuje jediné „tvůrčí nadání“.108 Samotná schopnost využívat proceduru transpozice a schopnost „podržet transponovanou tóninu“ k vytvoření působivého humoru nestačí. Účinný humor nevzniká napodobováním, humor vytvářený po sériích představuje naopak „nejbídnejší brak“.109 K vytvoření působivého humoru je nezbytně potřebná i „originalita a nadšení“, potřebný je i „originální duch“.110 Cazamian předpokládá, že bez duševní „životnosti“, bez „zvláštního citu“,111 jenž dokáže odhalit doposud neznámé aspekty věci či citů, nemůže humor přinášet hlubší libost.

Je však zapotřebí říci, že výsledkem Cazamianova průzkumu významu filosofie humoru v *Anglickém humoru* není jednoduše zdůraznění libosti z osvobození se od obvyklého, naivního pohledu na věci, z vymknutí se nátlaku dogmatismu praktického pohledu, jímž je skutečnost zjednodušována, tedy libosti, která vyplývá z vědomí toho, že v humoru unikáme „slepému nároku“ na to, abychom existovali „výhradně“ jako to, co jsme.112 Cazamian opakovaně zdůrazňuje, že toto osvobození přináší také „výsměch“113 obvyklé naivitě pohledu. Humorista je „kritikem“ naivního, příliš jednoduchého přístupu ke skutečnosti. To, že je humorista pobavený neměnností zvyklostí určité společnosti, například její „pýchou“, „sebeláskou“ nebo „snobismem“, neznamená, že jeho pobavení v sobě nenese kritické vyznění, a to i přesto, že humorista sám nezřídka náleží ke „kritizované“ společnosti.114 Humorista v takovém případě ukazuje „nizkost hloupého a servilního konformismu“.115

106 Tamtéž, *L'Humour anglais*, c. d., s. 24.

107 Tamtéž.

108 Tamtéž, s. 26.

109 Tamtéž, s. 12.

110 Tamtéž, s. 26–27.

111 Tamtéž, s. 26.

112 Tamtéž.

113 Tamtéž, s. 28.

114 Tamtéž.

115 Tamtéž.

Uznáváme, že Cazamianovy formulace podané v *Anglickém humoru* nechávají toto pochopení kritického významu humoru do značné míry ustoupit do pozadí před vyzdvižením zvláštní intelektuální nebo emocionální libosti vyplývající z odhalení naivní jednoduchosti obvyklého přístupu ke skutečnosti, kterého se díky humoru zbavujeme. Domníváme se však zároveň, že tyto Cazamianovy narážky na kritický význam humoru nemůžeme považovat v žádném případě za náhodné, protože odpovídají samotné duši či filosofii humoru. Chceme tedy především zdůraznit, že specifické kritické vyznění humoru, tedy výsměch naivně samozřejmému, neproblematizujícímu pohledu na skutečnost, pozoruhodně odpovídá složitému sugestivnímu působení mechanismu humoru, o kterém jsme pojednali výše.

5. Mnohoznačnost kritického významu humoru

Některá Cazamianova vyjádření přesvědčivě dokládají, že přijal myšlenku obecně kritické funkce smíchu. Už výše jsme ostatně upozornili na to, že ve studii „Humor a láska“ Cazamian vyzdvihuje Bergsonovo pojetí „hořkosti“ či tvrdosti smíchu, kterou je automaticky či mechanicky jednající či myslící člověk trestán, to znamená poháněn k nápravě tohoto automatismu, a to ve smyslu návratu ke společenským „normám“ či očekáváním. A Cazamian tu také předpokládá, že tato hořkost smíchu je samozřejmě vzbuzována i humorem jakožto zvláštní formou jazykového komična.

Můžeme si však nyní položit otázku, k jakým nápravným krokům či opatřením má tato tvrdost humoru člověka přimět a s jakými společenskými normami a očekáváním ho má uvádět do souladu. Domníváme se, že vzhledem ke složitému působení humoru jeho druhou mocninou nemůžeme hovořit o jakýchkoli definitivně vymezených požadavcích, ke kterým by se člověk mohl obracet jako k danostem. Návratem k normám a očekáváním je tedy myšlen spíš návrat do společnosti s jejími složitými, navzájem se křížícími, a v některých případech dokonce popírajícími se požadavky, tedy návrat ke společnosti v proměnlivosti jejích vnitřních vztahů a pout.

Domníváme se, že takovéto vymezení kritického působení humoru je do značné míry v souladu s Bergsonovým pochopením kritické funkce smíchu. Ve *Smíchu* Bergson ukazuje, že společnost je svým charakterem blízká živému organismu.¹¹⁶ A jako takovou ji vždy potenciálně ohrožuje dezintegrace.¹¹⁷ Ve společnosti je tedy zapotřebí dbát na pozornou „sounáležitost vůlí“ ve „vzájemném přizpůsobení se“ lidí jako součástí „společenského tělesa“.¹¹⁸

116 Bergson, H., *Smích*, c.d., s. 30.

117 Tamtéž, s. 21.

118 Tamtéž, s. 21–22.

Smíchem chce společnost dosáhnout nevyšší „společenskosti“, to znamená „pružnosti“ lidí,¹¹⁹ kterými je tvořena. Jestliže je smíchem jakožto výsměchem či trestem potlačován „automatismus“¹²⁰ lidských pohybů, lidského jednání či smýšlení, je to z toho důvodu, že společnost chce prostřednictvím smíchu eliminovat nespolečenskost člověka.¹²¹

Můžeme však upozornit i na to, že Bergson ve *Smíchu* pojednává o kritické funkci smíchu nejenom ve vztahu k automatickému chování či smýšlení jednotlivce, ale i ve vztahu k automatizaci společnosti. Poukazuje na to, že smích se zaměřuje na ztuhlou vrstvu „společenských zvyklostí“ či „aktů“, která se ve společnosti vytváří, tedy na něco už „hotového a neživého“ v samotné společnosti.¹²² Smíchem jsou však kritizovány i „psychické návyky“ či „zvláštnosti charakteru“, které se vytvářejí v určitých vymezených skupinách lidí, v „malých společnostech“ uprostřed „společností velkých“.¹²³ Kritika výsměchem tedy „zpružňuje mechanickou tuhost společenského tělesa“.¹²⁴

I přes naznačenou příbuznost mezi Cazamianovým přijetím kritického vyznění humoru a Bergsonem zachycenou kritickou funkcí smíchu, nejsou názory obou autorů ve věci kritiky samotné společnosti prostřednictvím výsměchu plně ekvivalentní. Kritická funkce smíchu ve vztahu ke společenským zvyklostem není v Bergsonově *Smíchu* příliš zdůrazněna, Bergson nedochází výslovně až k myšlence, že by smíchem společnost trestala automatické uplatňování pravidel nebo nekritické podlehnutí předsudkům či ustrnulým názorům. K takovému pojetí kritického vyznění humoru mají naopak blízko Cazamianovy reflexe významu filosofie humoru. Už jsme ostatně zmínili, že Cazamian na kritické využití humoru vůči společenským předsudkům či návykům výslovně poukazuje, když v souvislosti s filosofií humoru hovoří o výsměchu sebelásce, namyšlenosti či snobismu určité společnosti.

Uvažujeme-li v této souvislosti o souvislostech Cazamianových úvah o kritickém vyznění humoru a Bergsonova myšlení, můžeme upozornit na Bergsonovu reflexi vztahu mezi uměním a společností. V pojednání „Esej o bezprostředních datech vědomí“ uvažuje Bergson o umělci stojícím v opozici vůči společenskému způsobu cítění, v němž jsou individuální prožitky náležející reálnému času neboli trvání redukovány na to, co je stabilní, „společné a neosobní“.¹²⁵ V obvyklém přístupu k prožitkům je individuální trvání

119 Tamtéž.

120 Tamtéž, s. 21.

121 Tamtéž, s. 65.

122 Tamtéž, s. 30–31.

123 Tamtéž, s. 79.

124 Tamtéž, s. 22.

125 Bergson, H., *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*, c.d., s. 76.

ve svém kvalitativním vývoji zastřeno, a to z toho důvodu, že z praktického hlediska nemá význam. V protikladu k tomuto obvyklému přístupu, ve kterém zobecnění převládlo, a to i díky působení řeči,¹²⁶ tedy klíčového společenského prostředku dorozumění, usiluje umělec o „sugesci“ individuálního citu.¹²⁷ Domníváme se, že hledisko umělce, o němž uvažuje Bergson, není vzdálené pozici humoristy, kterou popisuje Cazamian. Také humorista v protikladu k obvyklému, společensky sdílenému pohledu na skutečnost prosazuje pohled individuální, zároveň neotřelý a přesný. V detailnosti a překvapivosti humoristova zachycení skutečnosti, kterou on sám považuje za nevyčerpatelně složitou, je nezbytně přítomna i kritika ustrnulého a zobecňujícího hlediska, hlediska prakticky založeného, a tedy obvykle zastávaného neboli společensky daného.

Když se Cazamian v *Anglickém humoru* obrací k Bergsonovým úvahám o humoru, nabízí vlastní interpretaci tohoto specifického typu komična jazyka. Poukazuje při tom na to, že řečník, jenž přehání nebo podléhá sebeklamu, se nechává „pasivně a nekriticky vést prostým pohybem samotného myšlení“, a „ztrácí“ tedy „svobodu“ vlastního „úsudku“.¹²⁸ Když tato Cazamianova vyjádření vztáhneme zpět k Bergsonovým úvahám o komičnu obecně a o komičnu jazyka v jeho souvislosti s komičnem charakteru, jeví se komično humoru jako kritika neschopnosti svobodně přistoupit ke skutečnosti a posoudit její charakter, jako kritika pasivního, a tedy zautomatizovaného či zmechanizovaného postupu, kterému řečník – nebo obecněji jakýkoli člověk – vyjadřující náhled na skutečnost podléhá. Můžeme říci, že se humor jeví jako zesměšnění neschopnosti přistoupit k určité situaci dostatečně citlivě a pozorně, zohlednit její specifčnost a reagovat na ni odpovídajícím způsobem.

Humor z tohoto hlediska představuje satirické znázornění, a tedy kritiku zmechanizované reakce člověka, kterého ovládá jakoby duševní „parazit“, samovolný postup „samotného myšlení, tedy charakterová vada, jíž je zne-možněn jeho svobodný, citlivý a pozorný pohled na určitou skutečnost“. Rádi bychom z Cazamianových úvah o složité sugestivní působnosti mechanismu humoru a o skryté intenci paradoxu humoru, kterou má posluchač či čtenář odhalit, dovedili zvláštní způsob kritického působení humoru. Domníváme se, že komplexnost vzájemného působení sugerované očekávané reakce a reakce vynalezené, kterou humorista za použití mechanismu transpozice předkládá, a také skrytá intence v pozadí zjevné absurdity či extravagance humoru ukazují, že směr kritického působení humoru není určen jednoznačným způsobem.

---

126 Tamtéž, s. 75.

127 Tamtéž, s. 20–21.

128 Tamtéž, s. 6.

Mechanismus humoru se realizuje ve vzájemném potlačování přirozené a transponované reakce na skutečnost a zároveň v sugesci povahy těchto reakcí prostřednictvím tohoto vzájemného potlačování. Vyznění humoru je tedy vždy bohaté a nejednoznačné, prostřednictvím tohoto vzájemného potlačování a sugerování v sobě toto vyznění nese odlišné, a dokonce i navzájem protikladné reakce na skutečnost. To vede k potlačení jakéhokoli dogmatismu, naivity prostého entuziasmu, absolutního přesvědčení a impulzivity instinktivního rozhodnutí, tedy jakékoli podoby pohlčení určitého já nějakou myšlenkou či pocitem. Kritická intence humoru, kterou musíme předpokládat vzhledem ke kritickému vyznění komična jako takového, se tedy obecně zaměřuje na jakýkoli neproblematizovaný či nereflektovaný způsob vztahování ke skutečnosti. Konkrétní aplikace mechanismu humoru kritizuje vždy některé zvláštní způsoby takových neproblematizovaných či nereflektovaných reakcí. Tato kritika je však vždy víceznačná, potlačuje vždy zároveň několik odlišných a v některých případech i protikladných způsobů reakce na skutečnost.

Domníváme se, že tato víceznačnost kritického působení humoru, tato víceznačnost jeho tvrdosti je jeho zvláštní charakteristikou. V konkrétních případech aplikace mechanismu humoru je výsledkem jeho působení upozornění na nemožnost uchýlit se k některé nekriticky přijímané možnosti reakce, upozornění na to, že žádnou z navzájem popíraných a zároveň sugerovaných možností chování, myšlení či pocítování nemůžeme považovat za jednoduše, neproblematicky a nepochybně správnou možnost. Mechanismus humoru satiricky připomíná, že jakékoli takové nekriticky přijímané rozhodnutí či jednání je ve skutečnosti výsledkem určité strnulosti pohledu, mechanizace myšlení, ve kterém převládá automatismus předsudku, dogmatismu či prosté lenosti, díky nimž si člověk nevšímá neustále se měnících podmínek a souvislostí.

Domníváme se tedy, že význam humoru spočívá v prvé řadě v zesměšnění nedostatečné schopnosti zohledňovat odlišné pohledy či způsoby reakce na skutečnost, v zesměšnění jakékoli absolutizace jednou dosaženého způsobu reakce, stanoviska či postoje. Dodáváme, že i tendence humoru k absurditě a fantazii, kterou Cazamian vyzdvihl v *Anglickém humoru*, je v souladu s nyní navrhovaným pojetím významu humoru. Absurdita a fantazie humoru poukazuje na nesamozřejmost našeho obvyklého, zažitého, samozřejmě přijímaného pohledu na věci i lidi. Tato absurdita, intelektuální anarchie a fantazie, se kterou se můžeme v humoru setkat, narušuje naši víru ve schopnost jednoznačně, neproblematicky rozumět skutečnosti, se kterou se potýkáme. Ve světle těchto absurdit a fantastických představ se i naše obvyklé citové reakce ukazují jako zvyklosti, od kterých bychom se měli dokázat odpoutat.

V souvislosti s námi zdůrazňovanou kritickou funkcí humoru můžeme říci, že vzhledem k nezbytnosti originálního, tvořivého přístupu k využití obecného mechanismu humoru v jednotlivých případech jeho uplatnění a vzhledem ke vždy složitému působení vzájemného potlačování a sugesce různých reakcí na skutečnost v uplatnění tohoto mechanismu je nemožné přesně určit směřování satirického působení humoru v těchto jednotlivých případech. Originalita působení humoru je výsledkem uplatnění individuální tvořivé osobnosti, kterou je vyhledán neotřelý kritický pohled na některé nepovšimnuté typy automatických reakcí na skutečnost. Tato originalita nepochybně odráží specifické stanovisko humoristy plynoucí z individuálního způsobu jeho cítění a myšlení, s nímž se ke skutečnosti a reakcím na skutečnost obrací.

Specifičnost stanoviska humoristy, za kterou – zvláště v případech rozvinutého uplatnění mechanismu humoru, například v humoristické literatuře – cítíme zvláštní uspořádání jeho vnitřního života, však není jediným důvodem obtížné definovatelnosti zaměření humoru. Nejenom v rozvinutých a obsáhle koncipovaných případech literárního uplatnění humorného mechanismu, ale i v případě krátkých humorných vyjádření cítíme, že zvláštní rezonance humoru vyplývá ze složitosti vzájemné podpory a zároveň vzájemného popírání různých stanovisek či reakcí. Použijeme-li slovník Cazamianových vyjádření k tématu humoru, ve kterých se ostatně zřetelně odráží Bergsonova filosofie, můžeme říci, že kritické zaměření jednotlivých případů použití mechanismu humoru nedokážeme vzhledem k jeho šíři a složitosti definovat, dokážeme ho však intuitivně uchopit.

Hořkost či tvrdost humoru, se kterou se zároveň pojí zvláštní libost, není v jednotlivých případech zaměřena žádným jednoznačným směrem. Není to kritika jediné konkrétní charakterové vady, konkrétní ztuhlosti nebo určité vymezené zautomatizované vlastnosti. Hořkost humoru působí vždy v několika směrech zároveň, kritizuje naši neschopnost dostat různým a v některých případech i protikladným pohledům na skutečnost či přístupům k ní. Humor se jeví jako určitým způsobem sofistikované vystupňování obecného zaměření komična, kterým je kritika určitého způsobu nepružnosti, mechaničnosti a automatismu. Ve vztahu k nezbytnosti tvůrčího přístupu k uplatnění mechanismu humoru se dá také zdůraznit nečekanost zaměření vždy poměrně širokého záběru kritiky, jenž tomuto mechanismu odpovídá.

Humor je tedy nezbytně spojen s obnovováním či rozvíjením složitosti kritického působení, jímž je charakterizován. Odkážeme-li k Bergsonovu pojetí „komické představivosti“ jako „živé energie“, kterou jsou neustále vytvářeny či vyhledávány nové komické obrazy, jeví se vynalézavé uplatňování mechanismu humoru jako doklad povahy komična v jeho neustálém rozvíjení. A je-li z Bergsonova hlediska komická představivost vždy preventivně

působící kritickou silou, již jsou někteří lidé nezřídka trestáni či šikanováni neprávem, je tato preventivní působnost komična učiněna zřejmou ve složitém kritickém vyznění humoru, v nedefinovatelně širí jeho rezonancí. Těmito složitými rezonancemi je upoutávána pozornost ve vztahu k rozdílným a v některých případech protikladným aspektům skutečnosti, kterými je zdůrazňována nezbytnost neustálého přehodnocování našeho už zaujatého stanoviska k mnohotvárné a proměnlivé skutečnosti.

6. Kritický význam humoru a charakter skutečnosti

Opakovaně jsme upozornili na blízkost Cazamianova rozvažování o humoru k Bergsonovým úvahám o vzniku a působení uměleckého díla. Poukázali jsme na Cazamianovo zdůraznění individuality autora humorné transpozice a individuality čtenáře či posluchače humorného vyjádření. Zejména jsme však vyzdvihli jedinečnost toho, co využití metody humoru dovoluje vyjádřit, a v této souvislosti i nezbytnost tvůrčího přístupu k využití této metody. Cazamian se domnívá, že jedině skutečně tvůrčí postup, ve kterém se odráží lidská individualita, umožňuje vytvoření působivého humoru.

Na blízkost k Bergsonovým úvahám o umělci a jeho díle jsme však upozornili i v souvislosti s Cazamianovým pochopením kritického vyznění humoru ve vztahu ke společnosti. Z Cazamianových úvah o filosofii humoru mimo jiné vyplývá, že se detailnost a neotřelost humoristova pohledu na skutečnost musí ocitat v protikladu k prakticky zaměřenému, dogmatickému pohledu společnosti. Hledisko humoristy je tedy velice blízké pohledu umělce, o kterém uvažuje Bergson, když zdůrazňuje kontrast mezi jedinečností citů, které jsou sugerovány uměním, a zobecněním či odcizením citů, které jsou prožívány společností.

Na podkladě námi výše zaznamenané mnohoznačnosti kritického významu humoru, tedy humoristického výsměchu jakékoli dogmaticčnosti, strnulosti či definitivnosti reakce, názoru či postoje, bychom však rádi tematizovali tuto blízkost Cazamianem popisovaného hlediska humoristy a hlediska umělce v Bergsonově pojetí poněkud prohloubili. Chceme poukázat na to, že kritičnost humoru ve výše uvedeném smyslu odkazuje na zásadní jedinečnost jakékoli skutečnosti, skutečnosti věcí i skutečnosti citů i myšlenek. Na rozdíl od umělecké sugesce konkrétní individuality určité skutečnosti jakožto výsledku postupu tvořivého trvání však složité a v jistém smyslu neukončitelné odkazování mezi různými a nezřídka vzájemně se popírajícími způsoby reakce na skutečnost, s nímž se v působení mechanismu humoru setkáváme, vyzdvihuje nejenom konkrétní charakter určité skutečnosti, ale poukazuje i k jedinečnosti jakékoli skutečnosti. Přes svůj vždy individuální charakter, který odpovídá zejména individualitě samotného humoristy,

tedy humoristický výsměch zároveň obecně poukazuje na proměnlivost věcí i citů. Vyzdvihuje to, že věci a city jsou ve skutečnosti nezachytitelné, jestliže je naše hledisko, ze kterého se je snažíme pojmout, definitivní či nezpochybnitelné.

Filosofie humoru by se tedy dala vyložit také jako poukaz na tuto vždy se proměňující jedinečnost, kterou Bergson pojímá jako samu skutečnost trvání. Humorista na tuto jedinečnost odkazuje v určitém smyslu negativně, za použití mechanismu, díky kterému jsou prostřednictvím konfrontace zbavovány automatismu vlastní platnosti navzájem odlišné citové reakce nebo navzájem odlišné názorové postoje. Mechanismus humoru tyto reakce a postoje zpochybňuje, ukazuje je jako nepřijatelně zjednodušující. Vždy tedy implicitně poukazuje na skutečnost v její komplexní a neustále se proměňující kvalitě.

Ohledně této působnosti mechanismu humoru můžeme poznamenat, že i Cazamianem popisované humoristické zobrazování absurdní či fantastické skutečnosti je nástrojem popírání obvyklého, zautomatizovaného pohledu na skutečnost, a tedy nástrojem negativního poukazu k proměňující se skutečnosti, kterou jsme obklopeni a kterou prožíváme. Takového vymezení vyznění humoru však můžeme vztáhnout i k výše probíraným společenským souvislostem kritické funkce humoru. Můžeme říci, že se prostřednictvím humoru poukazuje k takovému charakteru skutečnosti, kterému ustrnulý pohled, svázaný s normami, předsudky, stabilizovanými či s až dogmatickými názory, naprosto neodpovídá. A vzhledem k tomu, že se takový pohled ve společnosti nezřídka, či dokonce obvykle prosazuje, můžeme funkci humoru pochopit jako kritiku společenské neschopnosti respektovat proměnlivý a nepředvídatelný charakter skutečnosti, kterou jednotliví lidé vnímají a pocíťují individuálním způsobem. Jestliže bychom se ve vztahu k takovému pochopení Cazamianových úvah o humoru pokusili využít Bergsonovu terminologii, dalo by se dokonce říci, že mechanismus humoru zdůrazňuje skutečnost trvání oproti „zobecňujícímu“ hledisku společnosti, kterým je trvání popíráno.¹²⁹

7. Závěr

V této studii jsme se zaměřili na možnost vymezení významu mechanismu či procedury humoru v kontextu Cazamianových úvah. Přestože původní Cazamianova expozice zvláštního charakteru mechanismu humoru a jeho vždy individuálního vyznění nepřipouští možnost uchopení významu humoru obecně, jeho pozdější reflexe, ve kterých je původní koncepce humoru vy-

129 Bergson, H., *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*, c.d., s. 76–77.

užita, směřují k popisu filosofie humoru. Tato filosofie spočívá ve vymknutí se z pout obvyklého dogmatického pohledu na skutečnost, ve kterém se prozrazuje zejména praktická motivace přístupu k ní. My jsme se pokusili zdůraznit význam tohoto vymknutí, kterého je dosahováno prostřednictvím tvůrčího využití mechanismu humoru, a to ve dvou ohledech.

Nejprve v ohledu kritickém. Dovodili jsme, že osvobození od dogmatismu je spojené s kritikou nepružnosti a necitlivosti jednotlivce ve vztahu k jeho společenskému prostředí, tedy k složitým očekáváním, pravidlům či vnitřním vazbám společnosti. Zároveň je však spojené také s kritikou samotné společnosti, kterou jsou ustrnulé přístupy a pohledy na skutečnost nezřídka prosazovány. Zdůraznili jsme, že specifičnost této kritiky spočívá v její složitosti či nejednoznačnosti. Vyznění mechanismu humoru vždy přináší výsměch zacílený na několik různých, či dokonce protikladných způsobů dogmatického, nereflektovaného zaměření se na skutečnost v podobě emocionálních reakcí nebo racionálních náhledů.

Dále jsme však poukázali i na to, že tato vždy víceznačná a zároveň ve všech případech specificky zaměřená a individuálně zbarvená kritika určitého humoristy, který mechanismus humoru tvůrčím způsobem používá, v sobě nese i poukaz na charakter skutečnosti, jenž je skrytý za veškerými dogmatickými přístupy. Humoristické zesměšnění určitých nereflektovaných, obvyklých či zažitých emocionálních a racionálních přístupů ke skutečnosti, zesměšnění dosahované prostřednictvím vzájemné konfrontace odlišných či dokonce protikladných přístupů je motivováno ohledem na proměnlivý charakter věcí a citů.

Za kritickým vyzněním humoru se tedy zároveň ohlašuje připomenutí tohoto vyvíjejícího se či tvořivého rázu veškeré skutečnosti. Dá se však také říci, že umělecká stránka humoristova výkonu, spočívající v individuálním způsobu využití a vyznění obecného mechanismu humoru, je prohlubována až takovémuto k poukazu na celkový charakter skutečnosti v její nedefinovatelné, neustále se vyvíjející kvalitě. Nedomníváme se, že by kritické vyznění humoru bylo v rozporu s jeho vyzněním uměleckým. Pokusili jsme se ukázat, že připomenutí nedefinovatelného, neustále se proměňujícího charakteru skutečnosti vyplývá ze specifičnosti kritického významu humoru, přičemž účinnost tohoto významu je sama výsledkem tvořivého využití obecné procedury humoru. Kritické vyznění humoru a jeho vyznění umělecké se v aplikaci této procedury ve skutečnosti předpokládají a prolínají. To ostatně dokládá pozoruhodnou složitost působení humoru, kterou Cazamian ve svých úvahách nepřestává zdůrazňovat.

SUMMARY

The Importance of Humor in the Context of Louis Cazamian's Thinking

The study interprets and develops Louis Cazamian's theory of humor. It presents the outlines of the theory, which was created in connection with Bergson's general theory of the comic and his remarks on humor. In the process of zeroing in on Cazamian's conception of the mechanism of humor as a transposition of man's natural reaction to reality into the form of an invented response, the study raises the question of the importance of humor in life. This topic is approached by depicting the evolution of Cazamian's views on the possibility of establishing a "philosophy" of humor, highlighting a gradually emerging belief in the power of humor to free man from a naive view of reality. The study shows that Cazamian's thinking as regards the philosophy of humor also contains an inadequately expressed tendency to conceive of humor as a way of criticizing humanity's rigid approach to reality. The study attempts to highlight and develop this tendency with references to Bergson's emphasis on the critical role of laughter and Cazamian's reflections on the complex scope of the suggestive power of humor.

Keywords: humor, Louis Cazamian, Henri Bergson, comic, criticism

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bedeutung von Humor im Kontext der Gedanken Louis Cazamians

In der vorliegenden Studie wird die Humorthorie Louis Cazamians interpretiert und entwickelt. Dabei werden die in Anknüpfung an Bergsons allgemeine Theorie des Komischen und an Bergsons Anmerkungen zum Humor entstandenen Umriss dieser Theorie aufgezeigt. Im Zusammenhang mit der Annäherung an Cazamians Auffassung zum Mechanismus des Humors als Transposition der natürlichen Reaktion des Menschen auf die Wirklichkeit in die Form einer erfundenen Antwort wird in der Studie die Frage nach der Bedeutung von Humor im Leben gestellt. Die Annäherung an dieses Thema erfolgt vermittelt der Verfolgung der Entwicklung von Cazamians Ansichten zur Möglichkeit der Bestimmung einer „Philosophie“ des Humors, wobei Cazamians allmählich zutage tretende Überzeugung von der Kraft des Humors zur Befreiung des Menschen von dessen naiver Sicht auf die Wirklichkeit betont wird. Die Studie zeigt, dass Cazamians Gedanken zur Philosophie des Humors auch eine unzureichend ausgedrückte Tendenz enthält, Humor als Instrument der Kritik am erstarrten Zugang des Menschen zur Wirklichkeit aufzufassen. In der Studie wird dabei versucht, diese Tendenz mithilfe von Verweisen auf Bergsons Betonung der kritischen Rolle des Lachens und auf Cazamians Reflexion der komplexen Wirkweise der Suggestivkräfte des Humors zu betonen und weiterzuentwickeln.

Schlüsselwörter: Humor, Louis Cazamian, Henri Bergson, Komik, Kritik